

Z Jasno sem zadnjič govoril v četrtek, 20. septembra letos, ko me je, medtem ko sem nakupoval na tržnici, poklicala in opozorila, da skupaj z gimnazijskimi sošolci sedi v enem tamkajšnjih lokalov pri z zgodnjim jesenskim soncem obsijani mizi. Bila je nasmejana in tako dobro razpoložena, kot je že dolgo nisem videl. Pristopil sem k mizi, izmenjala sva nekaj prijaznih besed in glasno ugotovila, kako lepo je, da se gimnazijski sošolci še srečujemo, nato pa sva se še prijela za roke in si obljubila, da se kmalu zopet srečava ob kavi. Ko mi je naslednje jutro prijatelj Franci sporočil, da Jasne ni več in je nenadoma in povsem nepričakovano odšla, sem ostal brez besed.

Moj spomin je zelo fragmentaren, za nekatera obdobja omejen le na slabo povezane ali nepovezane spominske slike, ki jih moram vedno znova spraviti v kronološki red. Tako se ne spominjam točno, kdaj sva se z Jasno prvič srečala in seznanila, gotovo pa je bilo to v mojem prvem, njenem drugem letniku študija na Oddelku za zgodovino, saj smo tedaj študentje obeh letnikov predavanja poslušali skupaj. Toda v toku študija smo se študentje več letnikov tesneje družabno povezali in se srečevali ob različnih priložnostih, na ekskurzijah, brucovanjih, v ožjem krogu, ki se mu je s svojim glasnim in sproščenim smehom veselo pridružila tudi Jasna, pa tudi na junijskih praznovanjih »zmage na Kosovu«, kot smo temu rekli, pri Dušanu Nečaku v Gorenji vasi v Poljanski dolini.

Jasno smo, čeprav nekateri le leto mlajši študentski kolegi, že v času študija doživljali kot starejšo, bolj zrelo in izkušeno kolegico, ta občutek generacijske razlike pa se je še povečal, ko je leta 1969 diplomirala in se zaposlila na tedanjem Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja, kjer smo jo generacijsko povezovali z njenimi tamkajšnjimi, nekoliko starejšimi, vendar tedaj tudi še mladimi kolegi Francom Rozmanom, Jankom Prunkom in Pavlom Dobrilo. A vendar ta občutja pripadnosti različnim generacijam niso prekinila našega, v času študija začetega prijateljevanja, nasprotno: naše prijateljevanje in sodelovanje se je po letu 1971, ko sva diplomirala tudi z Dušanom Nečakom in smo se vsi trije z Jasno začeli pripravljati na disertacijo, še okrepilo. Leta 1974 smo s Francom Rozmanom, našim vodnikom po dunajskim akademskih ustanovah in družabnih lokalih, dva tedna skupaj študijsko prebili na Dunaju. Čeprav je bila osrednja tema Jasnine disertacije delavsko gibanje v Ljubljani, sva se – kot se spominjam – že tedaj v Tomažičevem Korotanu in dunajskih kavarnah obširno pogovarjala o pomenu socialno zgodovinskih in gospodarsko zgodovinskih raziskav, saj je bila Jasna že po opravljenem magisteriju mnenja, da se raziskovalec ne sme zadovoljiti le s popisovanjem delavskega organiziranja in delavskih bojev, temveč se mora vprašati tudi, kdo so bili ti delavci in delavke, od kod so prišli in kakšen je bil njihov dejanski položaj v preteklih obdobjih, ki smo jih raziskovali. V času študija za disertacijo sva se še večkrat srečala in izmenjala različne podatke, neprecenljivo pomoč in podporo pri iskanju odgovorov na vprašanje o zgodovini industrije in industrializacije na Slovenskem pa sva oba našla pri dr. Jožetu Šornu, ki nama je širokogrudno pomagal ne le z nasveti, temveč tudi s svojim gradivom in s svojimi zapiski.

Vsi trije, Jasna, Dušan Nećak in jaz smo doktorirali leta 1978 in se nato posvetili vsak svojemu delu. Ob tem smo se seveda še srečevali in občasno sodelovali. Z Jasno sva zopet delovno sedla za mizo leta 1982, po mnogo prezgodnji smrti najinega skupnega učitelja in mentorja na področju gospodarske zgodovine dr. Jožeta Šorna. Dr. Šorn je rokopis knjige O začetkih industrije na Slovenskem že sam pripravil za tisk, vendar ga ni uspel objaviti. Pobudo za objavo je tako po njegovi smrti dala Jasna in zanjo pridobila založbo Obzorja, rokopis pa sva skupaj pregledala in ga še nekoliko dopolnila s Šornovimi dognanji, ki jih sam ni več uspel vključiti v rokopis. V tej zvezi sva se znova pogovarjala o tem, kako pomembno bi bilo odločneje spodbuditi in razširiti raziskovanje socialne in gospodarske zgodovine v slovenskem zgodovinoisju in kako nam zlasti za čas pred prvo svetovno vojno še primanjkuje poglobljenih socialno in gospodarsko zgodovinskih raziskav. Želja po okrepitvi raziskovanja socialne in gospodarske zgodovine na Inštitutu se je Jasni uresničila, ko je uspela kot direktorica v letih 1986–1988 s pomočjo programa mladih raziskovalcev s petimi prodornimi in inovativnimi mladimi raziskovalci pomladiti Inštitut in temeljito posodobiti njegov raziskovalni program, Žarku Lazareviću pa odpreti pot v raziskovanje gospodarske zgodovine.

Pri Jasni doma smo se prijatelji in kolegi večkrat srečevali že v sedemdesetih letih, od začetka osemdesetih dalje pa je bilo takšnih, tudi družinskih, srečanj še več. Jasna je bila imenitna, zelo družabna in gostoljubna gostiteljica in odlična kuharica, večerje pri njej pa so bile vedno znova ne le nadvse prijeten družaben, temveč tudi gastronomsko-kulinaričen dogodek. Njeno stanovanje je bilo neredko majhno za vse povabljene, drugič pa nas je zopet zbrala v manj številni, izbrani zasedbi. Med povabljenimi so bili kar nekajkrat tuji gostje, ki so tako ali drugače obiskali Slovenijo in slovenske akademске ustanove ter bolj redki zgodovinarji iz drugih, po letu 1991 nekdanjih jugoslovanskih republik, s katerimi je ostala in smo ostali v stiku po razpadu skupne države in vojnah na jugoslovanskih tleh. Jasna je ves čas podpirala stike slovenskih zgodovinarjev s kolegi iz tujine in tujimi ustanovami, po razpadu Jugoslavije pa tudi s preostalimi, še na stike pripravljenimi jugoslovanskimi kolegi. Leta 2003 je ob obisku profesorja Andreja Mitrovića iz Beograda tako takoj podprla pobudo za organizacijo posveta o zgodovinoisju v državah naslednicah Jugoslavije od leta 1991 dalje, ki ga je Inštitut spomladi leta 2004 uspešno organiziral.

Kot je omenil že Žarko, je bila Jasna od začetka septembra 1983, ko je prevzela vodstvo Inštituta, posebej predana inštitutskim upravnim in vodstvenim nalogam. V prepričanju, da mora postati Inštitut osrednja slovenska znanstvena ustanova za proučevanje sodobne zgodovine, se je kot direktorica zavzeto zavzemala ne le za vsebinsko širitev in posodobitev raziskovanja ter spremembo inštitutskega imena, do katere je prišlo leta 1989, temveč tudi sistematično financiranje raziskovalnega dela, kontinuirano kadrovske pomlajevanje, spodbujanje argumentirane strokovne kritike in spoštovanje strokovne avtonomije raziskovalcev. Konec leta 1998 je v intervjuju v Delu z izjavo: »Izbira dejstev je že tudi interpretacija, ampak te pravice si ne dam vzeti...« tako zelo razjezila tedanjega predsednika republiškega znanstveno-raziskovalnega

sveta, kemika po poklicu, da je v polemični repliki z višine svoje funkcije zatrdil, kako bo »država Slovenija vnaprej financirala le znanstvenoraziskovalne projekte, ki temeljijo na eksperimentih in dejstvih«. Osebo pa sem seveda Jasni posebej hvaležen, da je potem, ko je v drugi polovici devetdesetih let z mladimi raziskovalci znova pomladila Inštitut, leta 1999 odprla vrata Inštituta tudi meni.

Kot je bilo že večkrat rečeno in je v jubilejnem zapisu ob Jasnini sedemdesetletnici zapisal Zdenko Čepič, je Jasna med sodelavci spodbujala občutja pripadnosti Inštitutu in medsebojno povezovanje in sodelovanje. Včasih jo je bilo za kako zamisel ali kak projekt nekoliko težje navdušiti, toda ko je le-to sprejela, se je vso vnemo zavzela za uresničitev le-tega in to zavzetost pričakovala tudi od vseh sodelavcev. Le nekaj let po mojem prihodu na Inštitut mi je tako poočitala, da nisem vključen v pripravo in pisanje velike inštitutske monografije Slovenska novejša zgodovina 1848–1992, me pozvala, naj se takoj vključim in mi kar sama določila naloge, ki jih moram opraviti. Ko sem se poskušal nekoliko upirati, češ, da že sam pišem zgodovino istega obdobja, pri čemer sem z delom v veliki zamudi, me je ostro in jasno, kot je znala, zavrnila: »Zdaj si na Inštitutu in moraš nekaj storiti tudi za Inštitut«. Temu se seveda nisem mogel upreti. Ko je inštitutska Slovenska novejša zgodovina leta 2005 izšla, je bila zelo ponosna nanjo, pri čemer je v naslednjih letih glasno obžalovala, da to temeljno inštitutsko delo ni doživelo resne strokovne ocene, večinoma in skoraj povsem pa so ga obšli tudi udeleženci vročekrvnih javnih polemik o t. i. bližnji zgodovini. Sicer pa je večkrat javno in resignirano ugotovila, da »pri nas (v Sloveniji) pač nihče nič več ne bere«.

Zavzeto je podpirala tudi druge inštitutske projekte, posebej projekt popisa žrtev druge svetovne vojne in pri tem večkrat javno omenila, kako težko je bilo pridobiti državna sredstva zanj. Podobno je podprla pobudo za posvet Žrtve vojne in revolucije, ki ga je konec leta 2004 organiziral Državni svet, in na posvetu aktivno sodelovala, čeprav je imela sprva pomisleke, da je za tak posvet še prezgodaj, saj inštitutski raziskovalni projekt o žrtvah še ni bil končan, gradivo zbranih podatkov pa je bilo za podrobnosti še zaprto. Včasih je bila, v skrbeh za finančni položaj Inštituta, nekoliko nezaupljiva tudi do pobud in načrtov za sodelovanje inštitutskih sodelavcev na mednarodnih konferencah. Toda ob koncu preteklega stoletja je odprla vrata sodelovanju z ruskimi zgodovinarji, ki je leta 2000 privedlo do odmevnega mednarodnega posveta Jugoslavija v hladni vojni na Inštitutu v Ljubljani, leto pozneje pa še do slovensko-ruskega posveta v organizaciji Inštituta za slovanske vede v Moskvi, na katerem smo lahko sodelavci Inštituta predstavili nekatere rezultate svojih raziskovanj slovensko-ruskih in jugoslovansko-sovjetskih stikov v preteklosti in se srečali z ruskimi raziskovalci jugoslovanske in slovenske zgodovine. In leta 2004 se je, potem ko smo nekateri udeleženci že več let sodelovali v aktivnostih ameriške Society for Slovene Studies, uspešno udeležila tudi konvencije ameriškega združenja za pospeševanje slovanskih študij v Bostonu.

Jasna je odločitev, da jeseni leta 2005 po dvaindvajsetih letih prekine mandat direktorice in se upokoji, napovedovala dalj časa, pri čemer ugovorom, naj z odložitvijo vodstvenih nalog počaka do konca mandata, upokojitev pa sploh odloži, ni bila

pripravljena prisluhniti. Sam sem imel občutek, da je po dolgoletnem vodenju Inštituta zelo utrujena, hkrati pa še polna raziskovalnih načrtov in želja, ki naj bi jih uresničila, ko bo odložila direktorsko funkcijo in z Inštituta odšla. Prav leta 2005 je izšla njena knjiga Družba, prebivalstvo in gospodarstvo, v kateri je povezala in združila rezultate svojih raziskav o strukturi prebivalstva in gospodarstva na slovenskem ozemlju v drugi polovici 19. stoletja in pred prvo svetovno vojno. Knjige je bila zelo vesela in njen izid jo je še utrdil v prepričanju, da je zadnji čas, da se povsem posveti raziskovalnemu delu. Tako je tudi iskreno prijateljsko prigovarjanje, naj po odložitvi direktorske funkcije ne odide iz Inštituta in poskuša svoje raziskovalne želje in načrte uresničiti v inštitutskem okviru, niso prepričali, naj spremeni svojo odločitev. Toda po odhodu iz Inštituta je postala precej negotova, ali je bila njena odločitev o naglem odhodu pravilna. Inštitut ji je postopoma postajal vse bolj tuj, čeprav ga je – kot smo med drugim lahko začutili ob praznovanju njene sedemdesetletnice – pogrešala in še naprej doživljala kot del svojega najbolj neposrednega strokovnega življenja in človeškega okolja. Sam jo nad vse hvaležno za njeno dolgoletno prijateljstvo in zelo plodno strokovno sodelovanje ohranjam v spominu tako, kot sem jo videl v četrtek, dan pred njenim odhodom, na ljubljanski tržnici: nasmejano, ljubeznivo in optimistično.

Peter Vodopivec